

Een Pinksterpreek verklaart wie Jezus is

Barend Drewes

'Er kwamen kameraden
.....
die muren van onwetendheid afbraken,
en geduldig
en streng
en aanhoudend
legden zij alles uit
en in hun woorden ontdekten wij de waarheid.¹

Aan deze woorden van een anonieme dichter uit Mozambique moest ik denken bij het lezen van Handelingen 2:14-40. Immers ook van Petrus, die spreekt namens de twaalf apostelen, lezen we, dat hij met nog vele andere woorden getuigt en mensen aanspoort zich te laten redden uit dit ontaarde geslacht (vs.40). Dit wordt geschreven na zijn, voor de toehoorders kritische, Pinkstertoespraak in de verzen 14-39. In verband met deze toespraak wil ik vragen: hoe wordt in Handelingen 2 over Jezus' opstanding gesproken?²

Pinksterdag

Aan Handelingen 2 gaan vooraf de gedeelten waarin gedurende veertig dagen Jezus levend verschijnt aan de apostelen (Hand. 1:3). We horen van de belofte van de Geest, de opname ten hemel van Jezus, en van het herstellen van het twaalfstal der apostelen in Jeruzalem. Daar vindt de uitgieting van de heilige Geest plaats. Voor de toegestroomde omstanders is veel te zien en te horen (zie Hand. 2:1-4 en 2:33)! Dit leidt tot hun vraag: 'Wat wil dit zijn?' (vs.12). Petrus, namens de twaalf (vs.14 en 37), antwoordt daarop met: 'Dit is...' (vs.16). Wat via de profeet Joël in futurum werd uitgesproken, vindt nu plaats. En dat 'nu' is, blijkens een toevoeging aan de tekst van Joël, 'in de laatste dagen'. Gods Geest wordt uitgestort en mensen profeteren, en ieder die de naam des Heren aanroept zal gered worden. Dit wordt werkelijkheid op deze Pinksterdag. Zo sluit deel I (vs.14-21) van zijn redevoering af met een citaat uit de profeet Joël.

In dit artikel wordt dit bijbelgedeelte in zes stukken verdeeld. Deel II (vs.22-28): maakt bekend waarom we ons bevinden in 'de laatste dagen'. Nu eerst wordt gesproken over Jezus van Nazaret, en wel over zijn leven, gedood en opgewekt worden, uitlopend op een breed citaat van een Psalm van David, Psalm 16.

Deel III (vs.29-32), toont hoe het 'ik' en 'mijn' van Psalm 16 gesproken werd met het oog op Jezus Messias/Christos. Op deel II en III wil ik in paragraaf 3 nader ingaan.

Deel IV (vs.33-35) wijst op een gevolg en vervolg van de opstanding. In direct verband met (vgl. grieks: *oun*, vs.33), maar toch onderscheiden van de opstanding van Jezus Messias, wordt nu gesproken over zijn verhoging als Kurios/Heer. Via zijn verhoging stort hij de heilige Geest uit. Zo wordt dus teruggegrepen op het begin van Petrus' rede (zie vs.17 en 33). Geheel in overeenstemming met een specifieke trek van het verhaal van Lucas/Handelingen wordt ook hier een onderscheid gemaakt tussen opwekking - hemelvaart - uitgieting van de heilige Geest.

Dan volgt deel V (vs.36): een conclusie: God heeft Hem tot Heer en Messias aangesteld, deze Jezus, die u hebt gekruisigd. Deze conclusie heeft zijn duidelijke plaats binnen het verhaal van Handelingen, en wordt gesproken tot 'u', de bewoners van Jeruzalem (vs.14), die - in samenwerking met de heidenen (vs.23) - Jezus hebben gekruisigd. In deze context krijgen ook de woorden van vers 35 over de 'vijanden' een bijzondere spits.

Deel VI (vs.37-40): een reactie en een oproep. God heeft door Jezus 'machtige daden, wonderen en tekenen gedaan' (vs.22), en hem 'tot Heer en Messias aangesteld' (vs.36). Als God dit gedaan heeft, 'wat moeten we daarop dan doen?' (vs.37). ('gedaan' vs.22, 'aangesteld' vs.36 en 'doen' vs.37 zijn alle drie vormen van het griekse werkwoord *poieô!*). Ook verschillende andere redevoeringen in Handelingen kennen, vaak aan het slot, expliciet of impliciet een oproep tot bekering, zie 3:12, ook vs.19,20; 5:31,32; 10:42,43; 13:38-41.

In de volgende paragraaf willen we bezien, h^oe en met welke bedoeling hier over de opwekking van Jezus wordt gesproken.

Lezing Eerste Testament

In deze paragraaf bezien we deel II en III van Petrus' redevoering, met de vraag: hoe en met welke bedoeling wordt hier over Jezus' opwekking gesproken? In de verzen 22-24 wordt Jezus ter sprake gebracht. Zijn hele leven is daarbij in het vizier, met nadruk op gedood en opgewekt worden. God werkte door hem in uw midden. Maar ù - inwoners van Jeruzalem - hebt hem gedood, doch God deed hem opstaan. Een

In Handelingen 2 spreekt Petrus vanuit het Eerste Testament. Hoe wordt in Handelingen 2 over Jezus' opstanding gesproken?

Riemersma reageert op het artikel van Drewes. Hij wil een nog concreter antwoord op de vraag 'Hoe wordt in Handelingen 2 over Jezus' opstanding gesproken. Hij wil vooral weten wat de verklaring is voor het feit dat Petrus met Pinksteren over Pasen spreekt.

Drs. Barend Drewes, emeritus predikant PKN, werkte jarenlang als docent Nieuwe Testament aan verschillende theologische hogescholen in Indonesië.

Drs. Nico Riemersma is (parttime) predikant in Den Haag. Hij is bezig met een exegetisch-hermeneutische studie naar verhalen over opstanding van doden in Lucas-Acta.

¹ In Bertus Dijk e.a. (eindredactie), *Stem van Alarm, Stem van Vuur*, Bussum 1981, p.146.

² Voor de bijbelcitaties maak ik vaak gebruik van de Willibrordvertaling.

tegenstelling die we vaker tegenkomen in Handelingen, waarbij meer aandacht wordt gegeven aan Gods handelen, dan aan een heilsbetekenis van het sterven van Jezus. Alleen hier in NT wordt het laten opstaan (in vs.24) toegelicht met de woorden 'door een eind te maken aan de weeën van de dood'. 'Weeën van de dood' heb ik in buitenbijbels Grieks niet aangetroffen. Wel is het drie maal te horen in de LXX (zie LXX Ps.17:5, parallel met 2 Sam.22:6, en LXX 114:3). Deze 'weeën van de dood' omknellen dreigend de psalmist, en - in een passend contrast in onze tekst - maakte God die los, of maakte daar een einde aan.

De verzen 25-28 lichten het over Jezus vertelde toe, met een uitgebreid citaat van David (uit Ps.16:8-11; LXX Ps.15:8-11). In deze psalm spreekt David van 'ik' en 'mijn', maar hij doet dat 'met het oog op' (Grieks: 'eis', vs.25) Jezus. Maar we moeten dit psalm-citaat allereerst lezen, zoals we dit in de verzen 25-28 te horen krijgen, namelijk als woorden van David. Terwijl ons pas in de verzen 29-32 de betekenis van 'met het oog op hem' wordt uitgelegd. Deze Psalm 16 is er één vol Godsvertrouwen. De nabijheid van JHWH/Kurios wordt voortdurend beleefd en is een bron van vreugde, en een basis van hoop op uitdijding uit het doodsgevaar. Ook in de LXX-vorm, die de schrijver van Handelingen gebruikt, kan deze psalm gelezen worden als een psalm van vertrouwen, met het aardse, eindige leven als horizon. In vers 26b heeft het Griekse woord 'sarx' (Willibrord en NBV: 'lichaam'; NBG '51: 'vlees') dan ook allereerst de OT-ische betekenis van 'vlees', namelijk de gehele mens in zijn concrete bestaan aanduidend. Ook vs.27-28 kunnen verstaan worden binnen de horizon van het aardse bestaan. Het in vs.27 in verband met 'uw heilige' gebruikte Griekse woord *diaphthora* (Willibrord: 'bederf'; NBV: 'ontbinding') heeft in de LXX en daarbuiten toch allereerst de algemene betekenis 'verwoesting'. Het lijkt me onzeker of hier al de meer specifieke betekenis 'ontbinding' bedoeld is.

Maar we kunnen vragen: spreekt deze Psalm hier toch van een verder perspectief? Van hoop op opstanding uit de dood? De opening voor zulk verstaan, biedt dit psalmcitaat zeker. Waar blijkt dat uit? Ik noem een paar overwegingen. Ten eerste: Psalm 16 wordt geciteerd, direct nadat over het opwekken van Jezus gesproken is. Vers 26 spreekt van 'hoop' (Grieks *elpis*; Willibrord: 'verwachting'). Daarnaast valt het op, dat 'hoop' in Handelingen vaak verschijnt in samenhang met 'opstanding' (Hand. 23:6; 24:15; 26:6,7; eventueel ook 28:20). Zeker is mogelijk dat de auteur van Handelingen lezers vooronderstelt die 'hoop' ook hier in dit verband verstaan.³ Ook de verzen 27, 28 kunnen verstaan worden als wijzend op een opstandingsperspectief; en 'wegen van leven' kunnen verstaan worden als 'wegen van eeuwig leven' (vgl. ook 2 Makk.7:14). Even belangrijk als deze punten is dat vers 29 vooronderstelt, dat het gestor-

ven en begraven zijn van David kennelijk in spanning staat met het uit Psalm 16 geciteerde!

Kortom op het verband tussen Psalm 16 en opstanding zal hier al bedoeld zijn. Maar blijft de vraag: hoe hangt dit woord van David samen met het over Jezus in vers 22-24 verhaalde? Dat wordt toegelicht in de verzen 29-32. Hier wordt duidelijk wat het spreken van David 'met het oog op hem' betekent, en wel door te verklaren wie eigenlijk de 'ik' is, die in Psalm 16 spreekt. David spreekt onder andere van 'u zult mijn leven niet overlaten aan het dodenrijk, en u zult uw heilige geen verderf/verwoesting laten zien.' Nu, zegt Petrus, met alle respect (want er bestond een traditie, dat het lichaam van onder andere David niet verging), maar toch moet gezegd worden dat deze woorden niet gelden van David, hij stierf en is begraven.... (vs.29). Het 'ik' van Ps. 16 geldt dus niet van David. Dat is het eerste element in de redenering.

Troonopvolger

Dan volgt een tweede element: David heeft als profeet gesproken en hij wist van Gods eed dat een nakoemeling op zijn troon zou zitten. Dan volgen woorden geïnspireerd door LXX Psalm 131:11 (B.H. Ps.132:11): 'De Heer heeft David gezworen... van de vrucht van je schoot zal ik op je troon plaatsnemen.' (Zie ook Ps.131:17 met 'David' en 'mijn gezalfde' in parallelie.)

Het tweede element in de redenering is dan: de 'ik' van Psalm 16 - niet David zelf dus - wordt geïdentificeerd met de beloofde troonopvolger, de gezalfde, de Messias.

Nu wordt als derde element gesteld: David sprak als profeet in Psalm 16 over de opstanding van de Messias. Hoe kan dit zo gezegd worden? Dat wordt toegelicht in vers 31, met de verklaring, dat de in Psalm 16 bedoelde persoon - anders dan David zelf - nòch aan het dodenrijk overgelaten/overgeleverd is, nòch dat 'zijn lichaam verwoesting/bederf/ontbinding' (Grieks: *diaphthora*) gezien heeft. Vooral de formulering dat zijn lichaam geen *diaphthora* gezien heeft, verdient onze aandacht. Anders dan in het citaat van Psalm 16 in Handelingen 2:26,27 wordt nu *sarx* ('vlees', 'lichaam') verbonden met *diaphthora*. Opstanding van de Messias betekent dat 'zijn vlees geen *diaphthora* zag'. Door deze verbinding met 'vlees' ligt hier voor *diaphthora* de betekenis van 'ontbinding' voor de hand. Dat past bij het beeld van de Opgestane, zoals we dat aantreffen in Lucas/Handelingen. Lucas stelde zich de opstanding 'lichamelijk' voor. Binnen de synoptici lezen we alleen bij hem van eten door de opgestane (Luc. 24:39-41, met o.a. de woorden 'Betast me en je zult zien, dat een geest geen vlees (*sarx*) en beenderen heeft, zoals jullie zien, dat ik heb'. Zie ook Hand.10:41!). Op deze wijze kan Lucas accentueren dat het vòòr en nà de opstanding om dezelfde Jezus gaat. In deze context passen de woorden 'zijn vlees zag geen *diaphthora*'. Aan de woorden van Psalm 16

³ Vgl. ook teksten als 2 Mak.7:14 en 12:43v.; 14:46 en Ps.Sal. 3:11v.

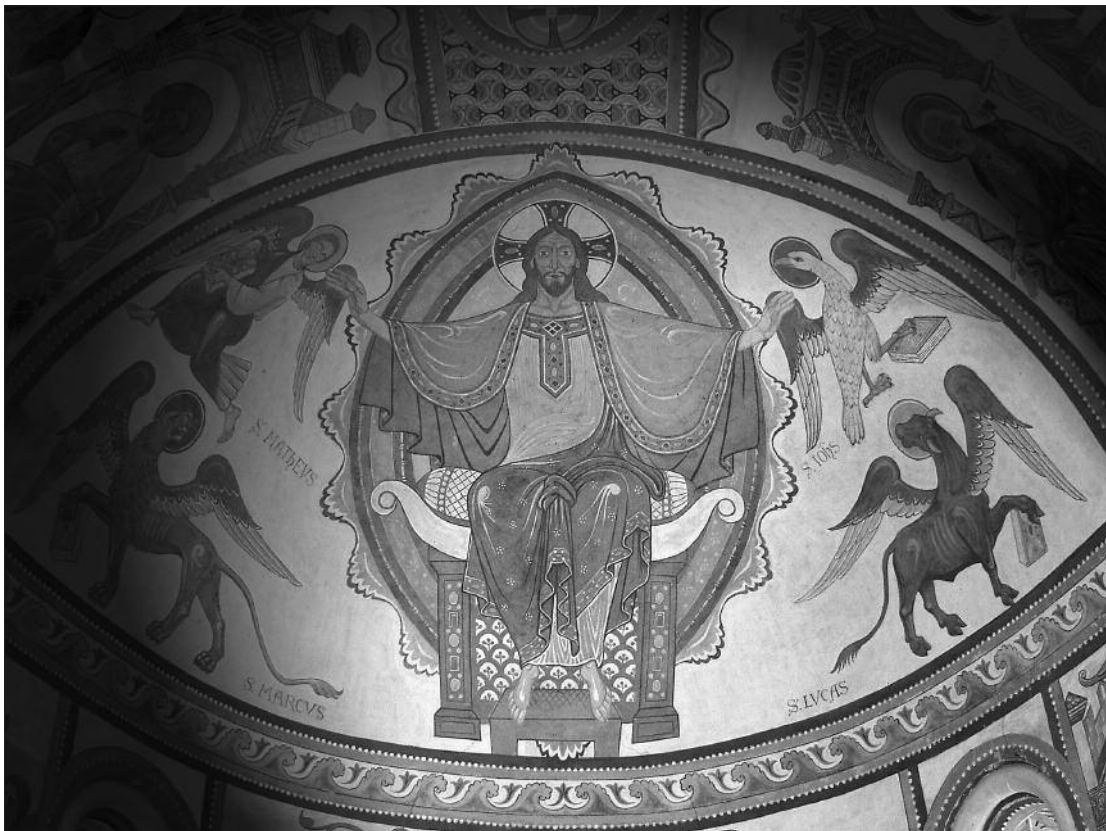

Foto: Anton Sinke

wordt zo een accent gegeven, dat alleen mogelijk is op basis van de tekst der LXX, daar de Hebreeuwse tekst niet van 'bederf/ontbinding' spreekt, maar van 'graf/groeve' (sjachat)!

Het derde element in de redenering is dus: nadat de 'ik' van Psalm 16 geïdentificeerd is als de beloofde troonopvolger, de Messias, wordt nu ook aangewezen dat het in Psalm 16 om de opgestane Messias gaat, want van hem geldt dat hij nòch aan het dodenrijk is overgeleverd, nòch dat zijn vlees ontbinding heeft gezien.

Op dit alles volgt nu een *conclusie* in vers 32: De Messias, over wiens opstanding David sprak, dat is dèze Jezus, die door God is opgewekt. Het gaat er dus niet om de opstanding van Jezus te 'bewijzen', maar om te verkondigen dat *deze* Jezus (door u gedood, door God opgewekt) *de* Messias is!

Dus: Petrus, met de elf andere apostelen, zijn getuigen van de realiteit van de opstanding van Jezus, de woorden van Psalm 16 en Psalm 132 verklaren de betekenis van deze gebeurtenis. Met andere woorden, de psalmen van David leveren de gezaghebbende taal om over de gebeurtenissen van leven, dood en opwekking van Jezus te spreken.⁴

In de vorige paragraaf zagen we al hoe vervolgens in deel IV (vs. 33-35) - ook weer in verband met een citaat van David - gesproken wordt over de met de opstanding verbonden hemelvaart en de uitgieting van de heilige Geest. Zoals in de verzen 29-32 wordt beoogd dat deze opgewekt Jezus de Messias is,

wordt in deel IV zijn Heer-zijn aan de rechterhand Gods bekend gemaakt, verbonden met de uitgieting van de Geest.

Dit alles leidt tot de conclusie van vers 36: dèze Jezus is Heer (zie vs. 33-35) en Messias (zie vs. 29-32) - door Gods werken in en door hem! Wat vanaf het begin van het Evangelie gold, is nu beslissend duidelijk geworden. Hierop volgt een oproep tot bekering en doop, verbonden met de belofte van de Geest, zoals we in het voorgaande al zagen.

Getuigenis van apostelen

Dit artikel wordt afgesloten met enkele bijbels-theologische opmerkingen. Ten eerste: het getuigenis van de twaalf apostelen in Jeruzalem heeft een *basale* betekenis voor het gehele boek Handelingen. Nergens elders is een toespraak te vinden, waar de betekenis van Jezus - zijn leven, dood, opstanding, hemelvaart en uitstorting van de Geest - zo compact vanuit het Eerste Testament wordt verkondigd. Kurios Jezus Christus/Messias (zonder verdere kwalificaties van kurios, zoals in 10:36 en 15:26) is alleen nog te horen in 11:17 - dat teruggrijpt op hoofdstuk 2 - en in het slotvers 28:31.⁵

Ten tweede: centraal in de toespraak van Petrus is niet de opstanding van Jezus *an sich*, maar diens - door zijn opwekking - openbaar worden als Messias en Heer. Ook elders in Handelingen wordt Jezus' opwekking verbonden met de *functie* of de rol die hij bekleedt. Zijn opstanding wordt bijvoorbeeld ver-

⁴ Zie Martin Rese, Die Funktion der alttestamentlichen Zitate..., in J. Kremer (ed.) *Les Actes des Apôtres, Tradition, rédaction, théologie*, Leuven 1979, vooral p.76.

⁵ Dat geldt, wanneer we de tekst van Nestle-Aland²⁷ volgen.

bonden met 'zegenen, door af te brengen van boosheden', 3:26; 'rechter over levenden en doden', 10:42; God zal de wereld oordelen, 'door een man... die Hij opgewekt heeft uit de doden', 17:31. Het gaat daarbij dus om de verkondiging van de betekenis van Jezus' opstanding.

De opwekking van Jezus kan slechts verkondigd en niet, als een met eigen ogen waargenomen gebeurtenis, verteld worden, is de derde aantekening. Deze verkondiging wordt gehoord via het getuigenis van de getuigen. Maar rondom dit getuigenis geschieden er wonderen en tekenen, die gezien kunnen worden. Daarbij valt te denken aan de uitstorting van de heilige Geest, maar ook aan de wonderen en tekenen in het evangelie van Lucas (vs. 22!) en vervolgens de verhalen in Handelingen (bijv. Hand. 3:1-11; 8:6). In de kracht of de naam van de opgestane Heer staan mensen op!

Ten slotte: het Schriftgebruik in deze rede daagt ons

uit tot verdere reflectie. Want het past niet zonder meer bij onze wijze van lezen. Dit Schriftgebruik overtuigt slechts, als Jezus' opwekking wordt beleeden als Gods beslissend ingrijpen in onze wereld. De uitdaging is dan om met de woorden van het Eerste Testament de betekenis van de opwekking van Jezus bekend te maken.⁶ Al zijn we ons er ook van bewust, dat bijvoorbeeld Paulus in een andere context op een andere manier dan Petrus te Jeruzalem zijn preek opbouwt (Hand. 17:22-31)!

De getuigen zijn, elk op eigen wijze, bezig muren van onwetendheid af te breken, en geduldig en streng en aanhoudend alles uit te leggen, zodat in hun woorden de waarheid ontdekt kan worden.

⁶ De rede van Petrus vooronderstelt de tekst van de LXX, hier en daar verschillend van de Biblia Hebraica. Dit brengt tot de vraag naar de bijbels-theologische betekenis van de LXX, waar hier niet verder op kan worden ingegaan.

IN REACTIE OP BAREND DREWES

Petrus met Pinksteren over Pasen

Nico Riemersma

Heel wat aspecten van Handelingen 2:14-40 zijn door Drewes¹ aan de orde gesteld. Zijn vraag: 'Hoe wordt in Handelingen 2 over Jezus' opstanding gesproken?', had ik liever nog wat concreter gezien: Hoe laat zich verklaren dat Petrus met Pinksteren over Pasen spreekt? In mijn reactie beperk ik mij tot een tweetal vragen: Wat vormt de achtergrond voor het spreken over de opstanding? En: welke rol spelen de schriftcitaten, in het bijzonder Psalm 15:8-11b (LXX)(=Hand. 2:25-28) en Psalm 109:1 (LXX)(=Hand. 2:34-35), in het geheel?

Drewes wijst er terecht op dat de redevoering van Petrus een antwoord is op de vraag 'Wat wil dit zijn?' (Hand. 2:12). Twee opmerkingen daarbij: de vraag wordt onderling (onder de Judeeërs) gesteld (12b) en niet expliciet aan Petrus. Hij geeft dan ook ongevraagd antwoord op de vraag van vers 12! Ten tweede wijst Drewes op de verbinding tussen vraag ('Wat wil dit zijn?') en het antwoord in vers 16 ('dit is hetgeen door de profeet Joël gesproken is'), hij had al eerder kunnen wijzen op vers 14, waar hetzelfde aanwijzend voornaamwoord voorkomt: 'Dit moet u bekend zijn.'

Nu doet zich hier een probleem voor, door Drewes wel gesignaleerd, maar niet van een antwoord voorzien. In het eerste deel van de redevoering (2:14-21) geeft Petrus antwoord op bovengenoemde vraag. De redevoering gaat daarna nog door (2:22-36). Dat brengt mij bij de vraag, of ook de verzen 22-36 als onderdeel van het antwoord op de vraag van vers 12 beschouwd moeten worden, en zo ja, hoe dan? Zelf zou ik het antwoord zoeken in het feit dat eerder (in 2:10) door de Judeeërs gesproken werd over 'de grote daden van God'. De vraag 'Wat wil dit zijn?' slaat mijns inziens terug op het feit dat zij horen van de grote daden van God (2:10). Die summarische aanduiding 'de grote daden van God' krijgt nu concrete invulling in het vervolg van de redevoering (2:22-36). Met de grote daden van God worden (in het bijzonder) Jezus' opstanding, zijn hemelvaart/verhoging en de uitstorting van de Geest aangeduid.

Mijn tweede punt betreft de indeling van Handelingen 2:14-20. Drewes ziet zes delen: I. 14-21, II. 22-28, III. 29-32, IV. 33-35, V. 36, VI. 37-40. Bij deze indeling wil ik een viertal kanttekeningen plaatsen: Een eerste kanttekening betreft zijn relativering